

L'Hospital de Sant Pau: una ciutat modernista a Barcelona

Consol Bancells

HISTORIADORA I FOTÒGRAFA D'ART

L'Hospital de la Santa Creu i de Sant Pau, l'hospital de Sant Pau o Sant Pau (com hom el coneix), és una de les obres més rellevants del patrimoni arquitectònic català. La seva peculiar estructura arquitectònica i urbanística, i el seu paper dins del Modernisme fan d'aquest hospital de Barcelona un centre únic en el món. La creació d'una obra de la magnitud i característiques de l'hospital de Sant Pau fou el resultat de la col·laboració d'un equip extraordinari d'homes que van saber recuperar i exercir els coneixements del passat per donar lloc a una revitalització de l'ofici artesanal.

Un hospital públic per a la ciutat de Barcelona

L'empresa gegantina de construir un hospital públic de 48 pavellons distribuïts en un espai de nou illes de l'eixample i amb grans zones enjardinades sense edificar, es pogué emprendre gràcies a Pau Gil i Serra (1816-1896). Pau Gil fou un banquer que llegà quatre milions de pesetes per a la construcció d'un

hospital modern a la ciutat de Barcelona, amb l'única condició que portés el seu nom.

Per a la construcció d'aquest nou hospital es presentaren tres projectes a concurs: "*Higiene ante todo*" de Morgades, "*Santa Cruz*" de Baiges, i "*Salud*" de Domènech i Estapà. L'abril de l'any 1900 el tribunal d'arquitectes es pronuncià a favor del projecte "*Salud*" de Domènech i Estapà, però el tribunal de metges refusà tots els projectes presentats perquè va considerar que no respo-

nien als principis d'higiene hospitalària. El 19 de juny de 1901, els senyors Josep Ferrer i Vidal, i Edmundo Carlos Sivatte i Vilar, designats per Pau Gil com a marmessors del seu llegat, escolliren per a la construcció del nou hospital Lluís Domènech i Montaner (1850-1923), un arquitecte brillant d'elevat prestigi social i polític entre la burgesia catalana.

Façana principal de l'hospital de Sant Pau.
Pavelló d'administració.

La torre original es va malmetre pel deteriorament del ferro i la que es veu a la fotografia ha estat reconstruïda recentment.

L'objectiu principal de Lluís Domènech i Montaner en la construcció de l'hospital va ésser crear un espai de pau i repòs per als malalts. Concebí un edifici públic, com és un hospital, amb el mateix tractament com si fos un edifici privat. L'Institut Frenopàtic Pere Mata (1897-1919) de Reus, presenta una distribució semblant i va ésser, de fet, un assaig del que després desenvoluparia a l'hospital de Sant Pau.

La primera pedra fou col·locada el 15 de gener de 1902. Amb el llegat de Pau Gil (exhaurit l'abril del 1911) es compraren 36.000 metres quadrats de terreny i construïren el gran pavelló d'Administració, dos petits pavellons d'observació i reconeixement (Sant Jordi i Santa Apollònia), cinc pavellons d'infermeria d'un pis i semisoterrani (Sant Salvador, Sant Leopold, la Puríssima, el Carme, la Mercè), un pavelló d'infermeria, de dos pisos i semisoterrani (Nostra Sra. de Montserrat), la casa d'operacions (Sant Cosme i Sant Damià).

El 25 d'abril de 1913 la Junta Administrativa de l'hospital de la Santa Creu va prendre la possessió dels terrenys i dels pavellons construïts, amb la condició de prosseguir les obres del nou hospital; anomenat des d'aleshores "Hospital de la Santa Creu i de Sant Pau". Així, l'hospital heretava la continuada línia de la història hospitalària de la ciutat perquè es va fusionar amb l'hospital de la Santa Creu, la institució hospitalària més antiga de Catalunya.

Aquesta fusió amb l'antic hospital de la Santa Creu, permeté que es comprés la totalitat dels terrenys que estaven previstos (145.000 metres quadrats, equivalents a nou illes de l'eixample) i, gràcies a l'ajut de llegats i donacions particulars, continuaren les obres.

El 15 de setembre de 1913 l'Ajuntament concedí a l'Hospital el premi al millor edifici construït l'any anterior. Aquest premi era el tercer que l'Ajuntament atorgava a una obra de Domènech i Montaner, i per això li concedí la medalla

Vista de l'hospital des de la torre del rellotge.

d'or. Una làpida que commemora aquest premi resta col·locada a l'escala principal del pavelló d'administració.

Els donatius d'un senyor anomenat Rafael Rabell i la seva filla Lluïsa Rabell de Patxot, permetren construir un altre pavelló d'infermeria, d'un pis i semisoterrani (Sant Rafael), acabat l'any 1918. Després de la mort de l'arquitecte, el seu fill Pere Domènech i Roura (1881-1962) s'encarregà de la direcció de les obres. Pere

Domènech, que col·laborà des d'un principi i molt directament amb el seu pare, seguí fins l'any 1928 part de les intencions inicials d'aquest. La pervivència del Modernisme es mantingué, doncs, fins aquest any, construint-se els pavellons d'infermeria de Santa Victòria (1920), Sant Manuel (1922), l'Assumpció, (1926) i Sant Frederic (1928).

El trasllat dels diferents serveis de l'antic hospital de la Santa Creu es féu progressivament, i el 16 de gener de 1930 fou inaugurat oficialment el nou hospital. En l'acte es comptà amb la presència del rei Alfons XIII, i les publicacions a diaris i revistes deixaren palès aquest fet.

Els detalls del projecte inicial

El nou hospital fou projectat en un ampli solar entre els carrers de Claudio Coello (actualment Pare Claret), Igualdad (ara Cartagena), Manso Casanovas i Catalunya (actualment Sant Quintí), entre les barriades de Sant Martí de Provençals, Gràcia, Horta i Sant Andreu del Palomar. En aquest ampli quadrilàter, Domènech va preveure la construcció de quaranta-vuit pavellons independents

els uns dels altres. La unitat d'aquests pavellons l'aconseguí mitjançant una xarxa sotterrània de galeries, i concentrà aquí les dependències de gran ús per tal de reduir el volum total del conjunt.

La distribució que va programar per als 48 pavellons fou la següent: 25 pavellons d'infermeria d'un pis sobre semisoterrani, 11 pavellons d'infermeria de dos pisos sobre semisoterrani i 12 pavellons de serveis generals i administratius, també sobre semisoterrani. Tots els pavellons estarien inclosos en un gran quadrilàter, separats per dues vies generals en forma de creu, de 500 metres de longitud per 50 metres d'amplada. La resta de les vies tindrien una separació de 30 metres d'amplada per 30 de longitud, on també es faria un jardí per a cada pavelló d'infermeria.

Detall de les teulades i cúpules de les edificacions destinades a pavellons d'infermeria, ornamentades amb teules i escames de ceràmica vidrada de diferents colors.

Dels 48 pavellons que l'arquitecte va projectar, només onze poden considerar-se'n obra directa i del modernisme més pur. Són els pavellons que pertanyen al llegat de Pau Gil, acabats el 1911, a més del pavelló de Sant Rafael, acabat l'any 1918.

Dels 12 pavellons de serveis generals i administratius previstos, només es va construir el gran pavelló d'administració de l'entrada principal, de tres plantes sobre semisoterrani. També van fer-se els dos petits pavellons d'observació, pròxims a l'edifici d'administració, destinats a reconèixer i observar els possibles pacients portadors de malalties infeccioses, el pavelló quirúrgic, de tres pisos sobre semisoterrani, situat al mig de la gran via central, i els set pavellons d'infermeria.

El pavelló d'administració

Aquest pavelló és el que dona entrada principal al recinte hospitalari. La seva disposició original resol el traspass de l'eix de 45 graus respecte al de 90 de l'eixample. El cos central està constituït pel vestibul d'entrada, la sala d'actes i la torre del rellotge. Si bé aquest ha estat respectat, no podem dir el mateix del seus dos cossos laterals, als quals s'han afegit diferents nivells per a crear nous espais, trencant-ne així l'estructura original.

Pavellons d'observació i reconeixement

Són dos petits edificis situats a banda i banda de l'edifici d'administració que estan aïllats entre jardins. Un és per als homes (Sant Jordi) i l'altre per a les dones (Santa Apollònia). Estaven destinats al reconeixement i observació dels casos dubtosos d'infecció per a una estada de curta durada.

Casa d'operacions

Pavelló dedicat als patrons de la medicina, Sant Cosme i Sant Damià, situat al mig de la gran via central. La seva estructura és totalment diferent a la de la resta

Detall de la cúpula de l'escala principal del pavelló d'administració decorada amb mosaic, ceràmica i vitrall.

dels pavellons i consta de soterrani i tres pisos. Tal com indica el seu nom es destinà a zona de quiròfans i els seus annexos.

Els pavellons d'infermeria

Estan situats a ambdós costats de la gran via central, on miren totes les façanes principals de cadascun. Els del costat esquerre (entrant per la porta principal) estaven destinats a les dones i dedicats a les verges: la Puríssima, el Carme, la Mercè i Nostra Sra. de Montserrat. Els pavellons de la dreta, destinats als homes, estaven dedicats als sants: Sant Salvador, Sant Leopold, Sant Rafael i Sant Manuel.

El pavellons d'infermeria estan tots plantejats sota un mateix patró. Una gran sala rectangular que quedava transformada en una "I" mitjançant les dependències que s'obrien a ambdós dels seus extrems. La sala tenia una capacitat per a 28 llits disposats en dues files de 14 per 14.

Els col·laboradors

La creació d'una obra de la magnitud i característiques de l'hospital de Sant Pau fou el resultat de la col·laboració d'un equip extraordinari d'homes que van saber recuperar i exercir els coneixements del passat per a donar peu a un floriment de l'ofici artesanal.

A l'hospital, el col·laborador més directe fou el seu fill i arquitecte, Pere Domènech i Roura. Pau Gargallo i Eusebi Arnau compaginaren la part d'escultura. Francesc Labarta dissenyà els plafons historiatos del pavelló d'administració. Els mosaics van ser realitzats pel mosaicista italià Mario Maragliano. Els centres ceràmics "Hijo de Jaime Pujol i Bausis" d'Esplugues (Barcelona) i "Elias Peris y Cia" d'Onda (Castelló) s'encarregaren de donar forma a totes les peces ceràmiques de l'hospital. Els paviments foren encarregats a "Cosme Toda" de Barcelona i "Mosaicos Nolla" de València. Els vitralls foren realitzats per la casa "A. Rigalt i Cia" de Barcelona, etc.

Després de la mort de Domènech i Montaner, aquests col·laboradors demostraren saber mantenir la unitat estilística iniciada per l'arquitecte, alhora que aconseguiren que el Modernisme arrelés i s'allargués fins a final de la dècada dels anys vint.

Aspectes iconogràfics i ornamentals

Domènech i Montaner va gaudir d'una llibertat absoluta per a la construcció de l'Hospital, tant en la construcció d'espais com en la decoració. Aviat fou criticat per haver creat un hospital que "tenia més els aires de residència per la

**Detall de les voltes de l'escala principal del pavelló d'administració.
Destaca la decoració a base de mosaic i ceràmiques.**

realesa, que no pas per l'estada de malalts pobres", i amb motiu de la inauguració oficial el mateix Alfons XIII deixà constància d'aquest fet dient: "Sois bien para dojales los barceloneses, a vuestros enfermos les levantáis un palacio y a vuestro rey una cuadro"

L'hospital de Sant Pau és, juntament al Palau de la Música, una de les obres de Domènech i Montaner més profusament decorada. L'ornamentació de tots els pavellons resumeix les característiques principals de l'estil modernista, que cercava la revitalització de les arts decoratives aplicades a l'arquitectura. Els elements ornamentals que més es van fer servir foren: maó, ceràmica, pedra, vitrall, i mosaic. La ceràmica jugà el paper més important en tots els pavellons.

Utilitzada alhora com a element ornamental i estructural, Domènech i Montaner aconseguí crear un paisatge cromàtic "urbà" inigualable en el Modernisme.

Des del punt de vista simbòlic, el pes ornamental en l'obra de Domènech i Montaner escau en el floralisme i l'heràldica, i formen aquests dos el que s'ha anomenat "estil domenequià". A l'hospital, tots els elements arquitectònics o purament ornamentals es presten al joc simbòlic. Representacions de sants, santes, verges, i personatges exemplars (relacio-

nats amb Catalunya i la vida hospitalària), les quatre barres, la creu, les inicials de Pau Gil, etc.

Després de la temàtica religiosa o heràldica, la naturalista proporcionà els motius més variats. Les flors i els vegetals van ser combinats dintre de la més variada simbologia modernista.

Sant Pau, un hospital per al passat?

El gran creixement de la ciutat de Barcelona ha fet que Sant Pau es convertís en una gran taca de color al mig de la gran ciutat. Quan es va construir l'Hospital, aquest estava voltat per camps. L'avinguda de Gaudí, actualment il·luminada pels fanals de Pere Flaqués, uneix dues de les obres modernistes cabdals de la nostra ciutat, l'hospital de Sant Pau i el temple expiatori de la Sagrada Família. Aquesta part de l'eixample i la coneguda "mansana de la discòrdia" són de fet, dos dels punts més rellevants del Modernisme a la ciutat.

Malgrat haver estat considerat un dels conjunts monumentals més importants del Modernisme català, l'hospital va patir múltiples mutilacions. No fou declarat monument històrico-artístic fins l'any 1978. Amb el temps es van eliminar espais sencers i elements ornamentals com: ceràmi-

ques, vitralls, escultures, mosaics, ferros, làmpades, mobles, etc. Sovint producte de robatoris, però en la majoria dels casos a causa del menyspreu i la ignorància de la direcció de l'Hospital vers l'obra d'art.

Després de molts anys d'escassa atenció, ha estat reivindicat com a part del llegat artístic nacional. La mateixa Direcció de l'hospital s'ha vist forçada per les diferents corporacions ciutadanes a vetllar per la seva conservació. Des de l'any 1986 s'ha posat en marxa un pla de restauració dels edificis, per tal d'assegurar la seva recuperació, especialment en els aspectes estructurals i d'ornamentació externa.

El sempre difícil equilibri entre utilitat i obra d'art sembla reestablir-se en el cas de l'hospital de Sant Pau, però potser caldrà plantejar-se unes altres alternatives per a poder continuar essent l'hospital públic de Barcelona i servir aquesta gran obra de l'arquitectura modernista.

C. B. □